

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari

6/S-son (4-jild)

2024

SCIENCEPROBLEMS.UZ

**ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ**

№ 5/6 (4) - 2024

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2024

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

Турсунов Равшан Нормуратович – тарих фанлари доктори, Ўзбекистон Миллий Университети;

Холикулов Ахмаджон Боймаҳамматович – тарих фанлари доктори, Ўзбекистон Миллий Университети;

Габриэльян Софья Ивановна – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Миллий Университети.

Саидов Сарвар Атабулло ўғли – катта илмий ходим, Имом Термизий халқаро илмий-тадқиқот маркази, илмий тадқиқотлар бўлими.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Насирходжаева Дилафруз Сабитхановна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Остонокулов Азамат Абдукаримович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент молия институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Хожаев Азизхон Саидалоҳонович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Фарғона политехника институти

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакарров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Саидова Камола Усканбаевна – фалсафа фанлари доктори, “Tashkent International University of Education” халқаро университети;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Ўроқова Ойсулов Жамолиддиновна – фалсафа фанлари доктори, доцент, Андижон давлат тиббиёт институти, Ижтимоий-гуманитар фанлар кафедраси мудири;

Носирходжаева Гулнора Абдукаххаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Турдиев Бехруз Собирович – фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Бухоро давлат университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилевич – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳасанов Шавкат Аҳадович – филология фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Бахронова Дилрабо Келдиёровна – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Мирсанов Ғайбулло Қулмуродович – филология фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАР:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуротовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат ҳавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Утемуратов Махмут Ажимуратович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳакимов Комил Бахтиярович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Юсупов Сардорбек Баходирович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби;

Жўраев Шерзод Юлдашевич – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Бабаджанов Атабек Давронбекович – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Раҳматов Элёр Жумабоевич – юридик фанлар номзоди, Тошкент давлат юридик университети;

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Хашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Каюмова Насиба Ашуровна – педагогика фанлари доктори, профессор, Қарши давлат университети;

Тайланова Шохидат Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент;

Жуманиёзова Муҳайё Тожиевна – педагогика фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Ибрахимов Санжар Урунбаевич – педагогика фанлари доктори, Иқтисодиёт ва педагогика университети;

Жавлиева Шахноза Баходировна – педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Самарқанд давлат университети;

Бобомуротова Латофат Элмуродовна – педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Самарқанд давлат университети.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Василя Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбахор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психологияси кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Шамшетова Анжим Карамаддиновна – психология фанлари доктори, доцент,

Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси.

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атақулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари” электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

<i>Умарханова Дилдора Шарипхановна</i> ЕВРОПА МИНТАҚАСИДА ЖИНОЯТ ИШЛАРИ БЎЙИЧА ХАЛҚАРО ҲАМКОРЛИКНИНГ РИВОЖЛАНИШ ТЕНДЕНЦИЯЛАРИ	9-14
<i>Yakubova Iroda Bahramovna</i> MULKIY HUQUQLARNI JAMOAVIY ASOSDA BOSHQARUVCHI TASHKILOTLAR VA MUALLIFLAR O'RTASIDAGI FUQAROLIK-HUQUQIY MUNOSABARTLAR.....	15-26
<i>Собирова Нозимахон</i> СИТУАЦИОННОЕ ПРЕДОТВРАЩЕНИЕ АКАДЕМИЧЕСКОЙ НЕДОБРОСОВЕСТНОСТИ: РОЛЬ ОБУЧЕНИЯ, МОТИВАЦИИ И ИННОВАЦИОННЫХ ПОДХОДОВ К ОЦЕНКЕ	27-36
<i>Йўлдошев Азизжон Эргаш ўғли</i> ЖАМИЯТ ВА ДАВЛАТ ИШЛАРИНИ БОШҚАРИШДА ИШТИРОК ЭТИШ ҲУҚУҚИНИНГ ҚИЁСИЙ ТАҲЛИЛИ	37-45
<i>Турсунов Ойбек</i> ЭТАПЫ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ МЕЖДУНАРОДНОГО ВОДНОГО ПРАВА	46-53
<i>Ismoilova Aziza Alisher qizi</i> MEHNAT MUNOSABATLARIDA GENDER TENGLIKNI TA'MINLASHDA GENDER HUQUQIY EKSPERTIZA AHAMIYATI VA HUQUQIY MUAMMOLARI	54-60
<i>Safarova Shaxlo Pulatovna</i> YANGI O'ZBEKISTONNING HOZIRGI RIVOJLANISH DAVRIO'ZGARISHLARINING INSON HUQUQLARI TA'LIMINI AMALGA OSHIRISH VA RIVOJIGA TA'SIRI	61-67
<i>Akbaralieva Mukhayo Karamatullo kizi</i> CRIMINAL LIABILITY FOR KIDNAPPING IN FOREIGN COUNTRIES	68-71
<i>Valijonov Daler Dilshodovich</i> PROBLEMS OF COMBATING CORRUPTION: INTERNATIONAL EXPERIENCE AND PRACTICE OF EU MEMBERS	72-76
<i>Asadov Eldorjon Nizomiddin o'g'li</i> DAVLAT FUNKSIYALARI VA DAVLAT MOLIIYASI O'ZARO NISBATINING HUQUQIY MASALALARI	77-92
<i>To'xtayev O'ktamjon Zarifjon o'g'li</i> VAKILLIK INSTITUTINING FUQAROLIK-HUQUQIY TAHLILI	93-103
<i>Хайдарова Хилола Анваровна</i> НАСЛЕДОВАНИЕ ПРАВ НА ОБЪЕКТЫ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ ...	104-109
<i>Рахмонова Мохичехра Нодирбек кизи</i> СУВЕРЕНИТЕТ И ЮРИСДИКЦИЯ В КИБЕРПРОСТРАНСТВЕ	110-118
<i>Худайбердиева Шоҳиста Акмал қизи</i> ЎЗБЕКИСТОН ВА ТУРКИЯ РЕСПУБЛИКАЛАРИ ЎРТАСИДАГИ ҲАМКОРЛИК ВА	

ҲАМКОРЛИКНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИНИ ТАДҚИҚ ЭТИШДАГИ ИЛМИЙ-НАЗАРИЙ ЁНДАШУВЛАР	119-129
---	---------

Alijonov Ayubjon Qobiljon o'g'li

RAQAMLI IQTISODIY HAMKORLIKNI XALQARO TARTIBGA SOLISH	130-136
---	---------

Fayzulloyev Shohijaxon Jobirovich

XALQARO SAVDODA NIZOLARNI HAL QILISH KONSEPSIYASINING RIVOJLANISHI: TARIXIY VA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR.....	137-141
--	---------

Fayzullaeva Shakhlo Jumaniyaz kizi

ISSUES OF ONLINE DISPUTE RESOLUTION UNDER THE WTO	142-147
---	---------

Raimov Elbek Bahodirovich

OLIY TA'LIM TASHKILOTINING YURIDIK SHAXS SIFATIDAGI HUQUQIY MAQOMI.....	148-152
---	---------

Alieva Kamola Ravshanovna

OVERCOMING LEGAL BARRIERS TO ENHANCE WOMEN'S POLITICAL PARTICIPATION IN UZBEKISTAN	153-161
--	---------

Juraeva Asal

MECHANISM OF ENFORCING ICA AWARDS IN UZBEKISTAN	162-166
---	---------

Rakhmonov Otabek

THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE REORGANIZATION OF JOINT STOCK COMPANIES	167-171
--	---------

Айбек Якубов

ПРАВОВОЙ ПОРЯДОК РЕГУЛИРОВАНИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И МЕЖДУНАРОДНО-ЧАСТНЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН В РАМКАХ ВСТУПЛЕНИЯ ВО ВСЕМИРНУЮ ТОРГОВУЮ ОРГАНИЗАЦИЮ	172-178
--	---------

Zoilboyev Javlon Karimjon o'g'li

MA'MURIY SUD Hujjatlarini ijroga qaratishning huquqiy tartibi	179-184
---	---------

07.00.00 – TARIX FANLARI

Elmuratov Ortiq Oltiboy o'g'li

TURONNING YUNON-MAKEDONLARGA QARAMLIK DAVRI ME'MORCHILIK AN'ANALARI.....	185-192
--	---------

Baxtiyarov Sirojbek Ilxombek o'g'li

URBANIZATSIYA TUSHUNCHASI, TURLARI VA UNING TAHLILI	193-199
---	---------

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

Imamov Javokhir

LEVERAGING INTERNATIONAL BEST PRACTICES FOR ESTABLISHING MODERN TECHNOLOGICAL INDUSTRIAL ZONES IN UZBEKISTAN	200-203
--	---------

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

Shodmonova Shaxnoza Dadaxujayevna

"TAHDID" FENOMENI VA UNING SIYOSIY JIHATLARI	204-209
--	---------

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI

Bawetdinov Mukhammeddin

UZAQBAY PIRJANOVNING PEYZAJ LIRIKASI 210-215

Соҳибова Зарнигор

ПЕЙЗАЖ ЛИРИКАСИДА ДАРАХТ ОБРАЗИ (ЗУЛФИЯ ИЖОДИ МИСОЛИДА) 216-219

Jonridova Sanobar Sherali qizi

O'ZBEK TILSHUNOSLIGIDA IMPLIKATSION BIRLIKLAR TADQIQI 220-224

Sharipova Mokhidil

PHONETIC CHARACTERISTICS OF ONOMATOPOEIC WORDS IN ENGLISH

LANGUAGE..... 225-231

13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI

Umarov Abdurasul Abdurahimovich

PROFESSIONAL VA TEXNOLOGIK TA'LIM O'QITUVCHILARINI TAYYORLASHDA KOMPAS-3D
AVTOMATLASHGAN LOYIHALASH TIZIMINI QO'LLASH 232-237

Ro'ziyeva Nafosat Abdumumin qizi

YOSHLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASHDA ABDULLA AVLONIYNING AXLOQIY
QARASHLARI 238-245

Qalandarova Maxliyo

MOLIYAVIY SAVODXONLIKKA O'RGATISHDA O'QUVCHILARINING O'QUVBILISH
FAOLIYATINI FAOLLASHTIRISH 246-251

Чинқулова Гулмеҳра Баҳроновна

ЎҚУВ МАШҒУЛОТЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ВА БОШҚАРИШДА ЗАМОНАВИЙ
ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИНГ АҲАМИЯТИ..... 252-258

Ibragimova Venera Azadovna

TIBBIY OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA KREDIT MODUL TIZIMI IMKONIYATLARI..... 259-264

Turgunov Shuxratjon Nozimjon o'g'li

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA HAQORATNING FONETIK VA MORFOLOGIK SATHLARIDA
IFODALANISHI 265-269

Received: 10 August 2024
Accepted: 15 August 2024
Published: 25 August 2024

Article / Original Paper

ACTIVATING STUDENTS' LEARNING ACTIVITY IN FINANCIAL LITERACY TRAINING

Makhliyo Qalandarova

Independent researcher of Samarkand State University named after Sharof Rashidov

Abstract. The article discusses the development of students' financial literacy in mathematics classes in secondary schools. Methodical solutions and examples of typical problems aimed at developing knowledge and skills about financial concepts and their application in mathematics teaching of schoolchildren as one of the forms of implementation of activation of the learning activity of students in financial literacy training are provided.

Key words: financial literacy, financial issues, deposit, loan, interest, bank, investment, family budget.

MOLIYAVIY SAVODXONLIKKA O'RGATISHDA O'QUVCHILARINING O'QUV-BILISH FAOLIYATINI FAOLLASHTIRISH

Qalandarova Maxliyo

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya. Maqolada umumta'lim maktablarida matematika darslarida o'quvchilarning moliyaviy savodxonligini rivojlantirish masalasi muhokama qilinadi. Moliyaviy savodxonlikka o'rgatishda o'quvchilarning o'quv-bilish faoliyatini faollashtirishni amalga oshirish shakllaridan biri sifatida maktab o'quvchilarning matematika o'qitishda moliyaviy tushunchalar va ularni qo'llanishi haqida bilim va ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan uslubiy yechimlar hamda tipik masalalarga misollar keltirilgan.

Kalit so'zlar: moliyaviy savodxonlik, moliyaviy masalalar, depozit, kredit, foyiz, bank, investitsiya oila byudjeti.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V4SI6Y2024N32>

Kirish. Moliyani oqilona boshqarish qobiliyati zamonaviy inson hayotidagi eng muhim masalalardan biridir. Shu bilan birga, moliyaviy savodxonlikni rivojlantirish jarayonida maktab matematika kursining nazariy asoslarini maktab o'quvchilari duch keladigan hayotiy vaziyatlar bilan bog'lash imkonini beradigan amaliyotga yo'naltirilgan masalalarni hal qilishga alohida o'rin beriladi. Aynan matematika darslarida moliyaviy savodli odamni tasavvur qilish qiyin bo'lgan hisoblash ko'nikmalari va soliq, depozit, kredit, ustama va chegirma kabi moliyaviy tushunchalar asos bo'lgan foizlarni hisoblash ko'nikmalari shakllanadi.

Amaliyotga yo'naltirilgan moliyaviy masalalarni matematika bo'yicha o'quv va didaktik darsliklarda va qo'shimcha adabiyotlarda topish mumkin. Turli moliyaviy vaziyatlarni tavsiflashda ma'lumotlarni jadvallar, diagrammalar va grafiklar ko'rinishida taqdim etish keng qo'llaniladi. Diagramma shaklida taqdim etilgan ma'lumotlarni ajratib olish va izohlash ko'nikmalarini rivojlantirish uchun matematika darslarida siz "Intervyu" rolli o'yinini o'ynashni taklif qilish mumkin. O'quvchilar jurnalist rolini o'ynaydi, o'qituvchi esa qo'shimcha

bo'ladi. Bolalarga kartalar bo'yicha tayyor savollar taklif etiladi, o'qituvchi berilgan savollarga javob beradi, diagrammani qanday o'qish kerakligini ko'rsatadi. Keyin yigitlar bu o'yinni juftlik bilan o'ynashadi. Qo'shimchalar va jurnalistlarning rollari teskari bo'lishi mumkin.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi. Matematika darslarida veb-servislar yordamida yaratilgan interaktiv topshiriqlardan faol foydalaniladi. Masalan, "Natural sonlar" mavzusini o'rganayotganda, so'm va tiyinlarda ifodalangan miqdorlarni tiyinlarga aylantirish ko'nikmalarini rivojlantirish uchun interfaol o'yindan foydalanish taklif etiladi va bu miqdorlar koordinatali chiziqqa joylashtirilishi kerak.[1]

Moliyaviy savodxonlik bo'yicha bilimlarini chuqurlashtirish maqsadida o'quvchilar loyihalash va tadqiqot faoliyatiga jalb etiladi. Yigitlar "Bank xizmatlarini modellashtirish", "Bank depozitlari: orzu va haqiqat" tadqiqotini yakunladilar.

Matematika darslarida amaliyotga yo'naltirilgan topshiriqlardan foydalanish shaxsiy moliyani boshqarish, shaxsiy xarajatlar va daromadlarni hisobga olish, qisqa muddatli va uzoq muddatli moliyaviy rejalashtirishni amalga oshirish qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi. Shu bilan birga, kundalik hayotda moliyaviy savodxonlikni rivojlantirish uchun matematik bilim va ko'nikmalardan foydalanishni ko'rsatish matematikani o'rganish uchun motivatsiyani oshirishi mumkin[2].

Maktab o'quvchilari o'rtasida moliyaviy savodxonlikni rivojlantirish kursi bugungi kunda maktabda meta-mavzu tamoyillarini real qo'llashning namunasidir. Maktablarda moliyaviy savodxonlik saboqlarini joriy etish zarurati ham zamonaviy bolalarning plastik kartochkalar va mobil ilovalardan foydalangan holda mustaqil ravishda tovarlar sotib olishlari bilan bog'liq. Ya'ni ular yoshligidan banknotlar bilan faoliyat yuritib, savdo-moliyaviy munosabatlarning faol ishtirokchisi bo'lib, ma'lum darajada moliyaviy savodxonlikka ega bo'lishni talab qiladi. Moliyaviy savodxonlik bo'yicha treningni joriy etishning asosiy maqsadi, albatta, umuman olganda, pul operatsiyalariga mas'uliyatsiz munosabatning rivojlanishini to'xtatish istagi. Axir, mamlakatimizning katta yoshli aholisining aksariyati, afsuski, hali ham moliyaviy savodsiz va kutilmagan holatlar yoki ish joyini yo'qotish holatlarida hech qanday tarzda himoyalangan. Ko'pgina oilalar xarajatlar va daromadlar hisobini yuritmaydilar. Bu esa, afsuski, iste'mol sohasidagi iqtisodiyotning rivojlanishiga ta'sir qiladi.

Shubhasiz, bunday keng va murakkab mavzu yangi fanlarni, xususan, ta'lim dasturlariga joriy etila boshlagan iqtisodiyotni talab qiladi. Ammo asosiy fanlar ham kursni o'zlashtirishga katta hissa qo'shishi mumkin [3]. O'qituvchining maqsadi o'quvchini bank xodimi yoki investitsiya tahlilchisiga aylantirish emasligini tushunishingiz kerak. Bizning holatda, moliyaviy savodxonlik - bu moliya, bank, sug'urta, shuningdek, shaxsiy moliyaviy byudjetlashtirish sohasidagi asosiy bilimlar to'plami bo'lib, u odamga zarur moliyaviy mahsulot yoki xizmatni to'g'ri tanlash, ehtiyotkorlik bilan baholash, o'z zimmasiga olishga imkon beradi[4]. Ulardan foydalanish jarayonida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xatarlarni tushuntirish, jamg'armalarni oqilona to'plash va shubhali (firibgar) investitsiya sxemalarini aniqlash lozim.

Tadqiqot metodologiyasi. Moliyaviy savodxonlik asta-sekin rivojlanadi, shuning uchun agar bola xato qilsa, uni qoralamaslik lozim. Birgalikda masalali vaziyatlarni tahlil qilish va ularni qanday hal qilishni va kelajakda qanday qilib bir xil xatoga qadam qo'ymaslik kerakligini aniqlash zarur. 5-6 yoshda bolalar biz xaridlar uchun pul to'lashimiz kerakligini tushunishadi. Bu shuni anglatadiki, bu yoshda ularga tejashning eng oddiy qoidalarini aytish

mumkin. Hozirgi kunda "ipoteka", "bank foizlari", "ulush", "valyuta kursi", "inflyatsiya" atamallari har kuni eshitiladi, kreditlar, depozitlar ko'pchilik fuqarolarning haqiqatiga aylanganda, aksariyat o'quvchilarda pulingizni qanday oqilona boshqarish haqida eng kichik fikr. Ertami-kechmi, har qanday odam arzimasi savolni so'raydi - men qanday qilib pulimni to'g'ri boshqarishim mumkin? Shunday qilib, u moliyaviy savodxonlikni oshirish haqida xulosaga keladi.

Maktabning moliyaviy savodxonligi kursi quyidagi tushuncha va mavzularni qamrab oladi: oila byudjetini tuzish va hisoblash; banklarda va boshqa tuzilmalarda pul muomalalari; risk bilan bog'liq operatsiyalar; pul mukofotlari; moliyaviy xizmatlar uchun mas'ul organlarning mavjudligi; shaxsiy jamg'armadan ortiqcha yoki foydalanish; ssuda va depozitlarning nozik jihatlari; moliyaviy-iqtisodiy munosabatlar ishtirokchilarining huquq va majburiyatlari; pul oqimlarini boshqarish; banklarning agressiv siyosati; aktivlar va passivlar (daromadlar va xarajatlar); sug'urta va nafaqa to'lovlari; plastik kartalarning mavjudligi va ulardan xavfsiz foydalanish.

Moliyaviy savodxonlik - bu asosiy moliyaviy tushunchalarni tushunish va bu ma'lumotlardan odamlar farovonligiga yordam beradigan oqilona qarorlar qabul qilish uchun foydalanish. Ma'lum bo'lishicha, pulni to'g'ri boshqarish masalasi zamonaviy hayotdagi eng muhim masalalardan biridir. Ammo zamonaviy o'rta maktabning har bir bitiruvchisi o'z holatini hisoblay olmaydi, moliyaviy masalalarda qabul qilingan qarorlar xavfini bashorat qila oladi va baholay olmaydi. O'quvchilarda moliyaviy savodxonlikni rivojlantirishda matematika alohida o'rin tutadi. Hech kimga sir emaski, bolalar ham, kattalar ham matematik masalalarni hal qilishda tez-tez so'rashadi: "Bu nima uchun kerak?" Matematik formulalar va qonunlarni bilish ko'pincha amaliy masalalarni hal qilishda ularni qo'llash asoslari bilan qo'llab-quvvatlanmaydi va matematik bilimlar ko'pincha hayotda rasmiy va talab qilinmaydigan bo'lib chiqadi. Matematika darslarida iqtisodiy bilimlarni rivojlantirishga ehtiyoj bor. Darslarda oilaviy xo'jalik, korxona va butun mamlakat iqtisodiyoti uchun xos bo'lgan iqtisodiy mazmunli masalalarni matematik tarzda yechish katta ahamiyatga ega bo'ladi. Bu erda matematika bilan bevosita bog'liq bo'lgan "topshiriq" so'zi o'rniga "masala" so'zini qo'llash yaxshiroqdir.

5-9-sinflar uchun maktab darsliklarida odatda moliyaviy savodxonlikni rivojlantirish bo'yicha masalalar mavjud emas va zamonaviy ijtimoiy hayot bilan "bog'liq" masalalar to'plami mavjud emas, masalan: to'lash qobiliyatini saqlab qolish uchun qanday qilib kredit olish, foizlarni to'lash orqali o'z vaqtida kredit to'lash. Kreditga tovar va mashina sotib olish foydalimi? Qaysi bankdan ipoteka krediti olish yaxshiroq? Qanday qilib byudjetni to'g'ri rejalashtirish kerak? Inflyatsiya sharoitida jamg'armalarni tejash mumkinmi? hayotning o'zi bu savollarni fuqarolarga qo'yadi. O'qituvchining vazifasi bilim berish, xulq-atvor stereotiplarini shakllantirish va o'quvchilarni mustaqil kattalar hayotiga tayyorlashga yordam berish va ma'lum darajada ularni moliyaviy xatolar va yo'qotishlardan sug'urta qilishdir.

Shuning uchun ham o'quvchilarning moliyaviy savodxonligini rivojlantirishni beshinchi sinfdan boshlab boshlash kerak. Bu maqsadni amalga oshirish uchun matematika o'quv dasturiga turli iqtisodiy masalalarni kiritish zarur. Bu matematika va algebra kursida keltirilgan matematik apparat yordamida ko'plab iqtisodiy masalalarni tahlil qilish mumkinligi bilan izohlanadi. Moliyaviy savodxonlikning mazmuni quyidagicha ko'rsatilishi mumkin:

1- bosqich (5–6-sinflar). "Foyiz tushunchasi" mavzusini o'rganish. Bu bosqichda masalalarning asosiy turlari: sonning foizini topish; berilgan foiz asosida sonni topish; sonlarning foizini topish; sonni ma'lum foizga oshirish (kamaytirish).

2- bosqich (5–7-sinflar). Amaliyotga yo'naltirilgan moliyaviy masalalarni yechish. Ushbu bosqichda maktab o'quvchilari moliyaviy komponent bilan bog'liq masalalarni yechadilar, byudjetni rejalashtirishni, soliqlarni hisoblashni, har xil turdagi investitsiyalardan olingan foydani taqqoslashni o'rganadilar va hokazo.

3-bosqich (7–9-sinflar). Mavzu "Narxlarni ko'tarish va tushirish bo'yicha masalalar".

4- bosqich (10-11-sinflar). Mavzu: "Oddiy va murakkab foizlar". Hozirgacha maktab o'quvchilari uchun moliyaviy ta'lim tushunchasi mavjud emas, shuning uchun amaliy mashg'ulotlarni o'tkazish uchun o'quv-metodik qo'llanmalar, o'qituvchilar uchun didaktik materiallar va boshqalar mavjud emas.

Moliyaviy matematika elementlari bilan bog'liq masalalar matematikaning amaliy ahamiyatini aniq ko'rsatib beradi va o'quv faoliyatini faollashtirish va axborotdan foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish imkonini beradi.

Tahlil va natijalar. Iqtisodiy mazmunli masalalari, qoida tariqasida, ko'pincha shaxs, odamlar guruhi, butun ijtimoiy tuzilmalar, shuningdek, kasbiy so'z bilan aytganda, xodim yoki menejerni o'z ichiga olgan tanlov holatiga asoslanadi. Bunday masalalarni hal qilishda o'quvchilar muqobil tanlashning jiddiy masalasiga duch kelishadi, bu nafaqat hisoblab chiqilishi, balki bahslashishi kerak. Bunday masalalarni hal qilish o'quvchilarni o'rganishga va o'zini takomillashtirishga o'rgatadi, kattalar dunyosiga qiziqishni rivojlantiradi.

Ushbu mavzuni o'rganish jarayonida 7-sinfda moliyaviy savodxonlik fanidan o'yin darsi o'tkaziladi. Sinf guruhlariga bo'lindi (shartli oilalar), har bir guruhga oila byudjeti, oila tarkibi, turmush sharoiti va hokazolar haqida ma'lumotlar beriladi. Har bir guruhning vazifasi byudjetga kiritilgan pul hisobidan yashash edi.

Bu yondashuvning o'ziga xos jihati shundaki, o'quvchilar o'z oila byudjetini mustaqil ravishda rejalashtirish, daromad solig'i, ipoteka foizlarini hisoblash, qulayroq kredit stavkasi bo'lgan bankni tanlash imkoniyatiga ega. Yigitlar matematik vositalar yordamida o'yin davomida yuzaga kelgan muayyan masalalarni hal qilishga harakat qilishdi. O'yinning birinchi bosqichida o'quvchilar foizlar bilan ishlashda ko'nikma va ko'nikmalarning muhimligini, pulni tez hisoblashda mahoratni yuqori baholadilar. Ushbu o'yin davomida o'quvchilar "ehtiyoj" tushunchasini o'rgandilar va barcha oila a'zolarining barcha istaklarini bir vaqtning o'zida qondirish mumkin emasligini tushundilar. O'quvchilarning har bir guruhi har bir oila a'zosining ehtiyojlarini eng yaxshi tarzda qondirishga harakat qildi va shu bilan birga o'z byudjetini oqilona taqsimladi.

Moliyaviy savodxonlikning asosi pul resurslarini mohirona boshqarishdir. Bu barcha asosiy yo'nalishlarga taalluqlidir, masalan: iste'mol uchun pul resurslaridan oqilona foydalanish; aktivlarni qurish maqsadida jamg'arish madaniyati; investitsiyalar uchun moliyaviy resurslardan samarali foydalanish. Keng ma'noda pulga to'g'ri munosabat, albatta, birinchi navbatda, gumanitar fanlarga singdirilishi va oilada shakllanishi kerak, buning uchun ota-onalar bilan alohida ish olib boriladi. Va bu asosan axloqiy jihat. Moliyaviy savodxonlikni oshirishda matematika alohida o'rin tutadi – asosiy moliyaviy "masalalar"ni yechish uchun matematika apparatini yaratish. Xulosa o'rnida shuni ta'kidlamochimanki, matematika kursida mavjud.

Bekatda guruh ishtirokchilar soniga qarab topshiriqlar yozilgan kartani oladi. Vazifalarni bajarib bo'lgach, guruh stantsiya ma'muriga hisobot beradi va keyingi stantsiyaga o'tadi. Har bir to'g'ri bajarilgan vazifa uchun ball beriladi. Natijada ballar umumlashtiriladi. Eng ko'p ochko to'plagan guruh g'alaba qozonadi.

7-sinfda funktsiyalar va ularning sistemalarini o'rganish juda ko'p yangi, murakkabroq tushunchalarni kiritish imkonini beradi: talab va taklif, bozor muvozanati, muvozanat bahosi. O'quvchilar xaridlar va xizmatlar uchun optimal xarajatlarni hisoblashni boshlaydilar. Masalalar muayyan hayotiy vaziyatni muhokama qilishni qo'zg'atadigan tarzda tuzilgan, masalan, o'quvchi lotereyada g'alaba qozonish ehtimoli nima ekanligini va unda muntazam ishtirok etishi qanday asossiz xarajatlarga olib kelishini to'liq tushunishi kerak.

8-sinfda yana kreditlar va depozitlarga qaytamiz: kvadrat tenglamalar depozitlar, ikki yillik kreditlar va belgilangan yillik foizli depozitlar bo'yicha foizlarning o'zgarishi bilan bog'liq vaziyatni tushuntiradi. 9-sinf yanada ko'proq rivojlanishga imkon beradi va depozit va kredit formulalarini olishga yordam beradi. Ipoteka va aktsiyalarni sotib olish va sotish haqida gapirishni boshlash mantiqan to'g'ri bo'ladi.

Loyiha faoliyati matematika o'qituvchilari uchun alohida o'rin tutadi. Bu bolalar bilan individual, guruh loyihalari, mono-loyihalar, qisqa muddatli va uzoq muddatli loyihalarni yaratish. Harakatlarni rejalashtirish uning qobiliyatlari, qiziqishlari va ehtiyojlarini hisobga olgan holda "o'quvchidan" keladi. Loyiha faoliyatining natijasi qo'yilgan masalaning grafik yoki nazariy yechimidir. Bunday loyihalarning mavzulari dolzarb va rang-barang: "Savdoda matematika"; "Moliya va matematika"; - "Vaqtga bog'liq pul funksiyalari"; "Hayotimizga qiziqish"; "Eng yaxshi kredit izlash"; - "Matematika va bank ishi"; "Pul olamidagi risklar" va boshqalar. 10-11-sinflarda matematik tahlil joriy etilganda o'quvchilarga ko'rsatkichli va logarifmik funksiyalar, hosilalar, eng katta va eng kichik qiymatlardan foydalangan holda murakkabroq bank masalalari taklif etiladi.

Xulosa va takliflar. Darhaqiqat, matematika darslarida bo'lmasa, bunday hayotiy masalalarni hal qilishni qaerdan o'rganish mumkin. Profil darajasida matematikadan yagona davlat imtihonini o'tkazish uchun nazorat o'lchov materiallarining spetsifikatsiyasida olingan bilim va ko'nikmalarni amaliy faoliyatda va kundalik hayotda qo'llash qobiliyatiga oid masalalarni qayd etaman. Agar o'quvchi ta'rifni bilmasa va sodir bo'layotgan narsaning mohiyatini tushunmasa, unda qanday yechim haqida gapirish mumkin? Shuning uchun dars jarayonida moliyaviy vositaning mohiyatini tushuntirish maqsadga muvofiqdir. Bu vazifalar 3 ta asosiy va bitta asosiy nuqtaga arziydi. Matematikani o'qitishning butun davri davomida oddiy amaliy masalalardan ajralib turmaslik kerak: ular o'quv yilining boshida va oxirida takroriy bloklarga, joriy, maktab ichidagi nazoratga kiritilishi kerak. Soliq summalarini hisoblash, bank depoziti yoki kredit bo'yicha foizlar va boshqa moliyaviy vazifalar matematika darslarida doimiy vositaga aylanishi kerak, chunki bu vazifalar mavzuni tashqi dunyo va kundalik hayot bilan bog'laydi.

Адабиётлар/Литература/References:

1. Salaxova M. D. Formirovanie finansovoy gramotnosti na urokax matematiki: sbornik trudov konferensii. // Novoe slovo v nauke: strategii razvitiya: materialy Vseross. nauch.-prakt. konf. (Cheboksari, 21 sent. 2022 g.) / redkol.: O. N. Shirokov [i dr.] – Cheboksari:

- Sentr nauchnogo sotrudnichestva «Interaktiv plus», 2022. – S. 112-115. – ISBN 978-5-6048658-0-4
2. Stepanova L. I. Formirovanie finansovoy gramotnosti vipusknika na urokax matematiki: sbornik trudov konferensii. // Sovremennye tendentsii razvitiya sistemi obrazovaniya : materialy Mejdunar. nauch.-prakt. konf. (Cheboksari, 25 apr. 2019 g.) – Cheboksari: ID «Sreda», 2019. – S. 253-257. – ISBN 978-5-6042436-8-8.
  3. Вендина А.А., Малиатаки В. В. Формирование финансовой культуры школьников посредством уроков математики // Теоретические и методологические проблемы современного образования: Материалы XIX Международной научно-практической конференции. Научно-информационный издательский центр «Институт стратегических исследований». 2014. С. 31-34.
  4. Кривонос О.В., Коломийчук А.Н. Формирование финансовой грамотности на уроках обществознания и математики // Приоритетные направления развития науки и образования: материалы VIII Междунар. науч.-практ. конф. (Чебоксары, 29 янв. 2016 г.) / редкол.: О. Н. Широков [и др.]. - Чебоксары: ЦНС «Интерактив плюс», 2016. № 1 (8). С. 142-146.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

**ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ**

№ S/6 (4) – 2024

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

**Ижтимоий-гуманитар фанларнинг
долзарб муаммолари**” электрон
журнали 2020 йил 6 август куни 1368-
сонли гувоҳнома билан давлат
рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой
тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-
уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).